

La història del món segons Thomas Piketty

per Josep Fontana Lázaro

L'any 2013 es va publicar a París un llibre, *Le capital au XXIe siècle*,¹ que no va cridar gaire l'atenció, fins a l'any següent, en aparèixer als Estats Units la traducció a l'anglès.² Des del mes d'abril de 2014 començaven a multiplicar-se les crítiques i els elogis als medis de comunicació nord-americans. El fet que la desigualtat de la riquesa i dels ingressos fos un aspecte central del llibre provocaria l'alarma dels medis conservadors, que s'apressarien a denunciar-lo com una resurrecció del marxisme, una acusació ben injusta per un llibre més aviat de dretes (que venia tan sols justificada pel fet de proposar un impost universal sobre el capital, que el mateix Piketty reconeixia que era utòpic), mentre el *Financial Times* sostenia que les dades del llibre estaven equivocades i obligava l'autor a replicar. Així es va anar difonent el que Krugman va definir com «el pànic Piketty».³

L'escàndol explica que el llibre es mantingués llargament a la llista dels més venuts de «hardcover nonfiction» del *New York Times*, per més que la condició de més venut no vol dir que figuri entre els més llegits. Segons una estimació feta per Amazon, sobre la base de les dades que proporciona la lectura de llibres electrònics, el de Piketty seria, entre els llibres d'èxit, un dels menys llegits, amb un índex del 2'4 per cent, que voldria dir que per terme mig els lectors que el van comprar en versió electrònica no van llegir més enllà de 26 pàgines.⁴

Hi va haver també divisions entre les valoracions dels crítics més seriosos. Mentre Paul Krugman acabava la seva ressenya del llibre a la *New York Review of Books* dient que «Piketty ha transformat el nostre discurs econòmic; mai més no tornarem

1. París, Seuil, 2013, 970 pàgs.

2. T. PIKETTY, *Capital in the twenty-first century*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2014.

3. P. KRUGMAN, «The Piketty panic», a *New York Times*, 24 d'abril de 2014; D. SHUCHMAN, «Thomas Piketty revives Marx for the 21st century», a *Wall Street Journal*, 21 d'abril de 2014; C. GILES, «Data problems with Capital in the 21st century», a *Financial Times*, 23 de maig de 2014; T. PIKETTY, «Technical appendix of the book 'Capital in the twenty-first century', Appendix to chapter 10», 28 de maig de 2014; N. IRWIN, «Thomas Piketty responds to criticism of his data», a *New York Times*, 29 de maig de 2014.

4. J. ELLENBERG, «The summer's most unread book is...», a *Wall Street Journal*, 3 de juliol de 2014.

a parlar sobre la riquesa i la desigualtat com ho fèiem abans», i un economista de tanta categoria com Robert Solow expressava la seva aprovació en el títol mateix de la seva ressenya, «Piketty té raó», James K. Galbraith criticava durament la confusió entorn del seu concepte de capital, que no és ni «el capital en el sentit usat per Marx», ni «el capital físic que actua com a factor de producció en el model neoclàssic de creixement econòmic», i li retreia haver oblidat el paper que la política ha tingut en l'evolució del creixement de la desigualtat.⁵

El de la desigualtat és, evidentment, el tema central del llibre. La seva introducció comença justament amb aquestes paraules: «El repartiment de les riqueses és una de les qüestions més vives i debatudes avui». Remarca d'entrada les seves diferències tant respecte de la visió pessimista de Marx com de l'optimista de Kuznets,⁶ i anuncia que els seu propòsit és estudiar l'evolució del repartiment dels ingressos i dels patrimonis des del segle XVIII fins a l'actualitat, per deduir-ne les lliçons que aquesta investigació pugui oferir de cara al segle XXI.

La qüestió no era pas nova, ja que feia anys que els treballs d'Emmanuel Saez, professor de la Universitat de Califòrnia, realitzats en col·laboració amb el mateix Piketty i amb Anthony Atkinson, havien cridat l'atenció sobre el ràpid augment de la desigualtat a les darreres dècades, amb una preocupació especial pel que passava als Estats Units.⁷ Però el propòsit del llibre de Piketty era molt més ambiciós, en oferir-nos una exploració històrica des del segle XVIII, utilitzant sobre tot les dades històriques de què es disposa per a França i Gran Bretanya –completades amb l'addició, més aviat decorativa, de testimonis literaris, sobre tot de Balzac i de Jane Austen– amb la idea d'establir una mena de base teòrica per calcular l'evolució actual i la que pot produir-se al llarg del segle XXI. Per aconseguir aquest resultat, Piketty ha hagut de fer un notable esforç per elaborar sèries de dades que li permetin estudiar «la dinàmica històrica del repartiment de les riqueses», analitzant «els ingressos i la desigualtat del seu repartiment i (...) els patrimonis, el seu repartiment i la relació que guarden amb els ingressos» (p. 39).⁸

Això dona al llibre un caràcter insòlit en una obra d'economia, sense gairebé cap fórmula –les dues que apareixen com a representació de les «lleis fonamentals del capitalisme», a les pàgines 92 i 262, tenen sobretot la funció d'ajudar a sintetitzar l'explicació– i amb una gran quantitat de gràfiques de sèries temporals històriques, la qual cosa fa que s'assembli més a un llibre d'història que de teoria econòmica.

5. P. KRUGMAN, «Why we're in a new Gilded Age», a *New York Review of Books*, 8 de maig de 2014; R. M. SOLOW, «Piketty is right», a *New Republic*, 22 d'abril de 2014; J. K. Galbraith a *Dis-sent*, spring 2014.

6. Una al·lusió a l'anomenada «corba de Kuznets», que sosté que la desigualtat augmenta durant el creixement econòmic fins a un cert punt en què comença a minvar (S. KUZNETS, «Economic growth and economic inequality», a *American Economic Review* XLV (1955), n° 1, pp. 1-28).

7. Els resultats actuals del seu treball, estès ara a d'altres països, es poden consultar a internet a «The World Top Incomes Database».

8. Totes les cites es fan respecte de la primera edició francesa (París, Seuil, 2013); les versions al català són meves.

No m'ocuparé pas de les crítiques que ha suscitat el llibre, incloent el volum compilat per Edward Fullbrook i Jamie Morgan, que conté els assaigs que li han dedicat 17 economistes,⁹ o la denúncia de Yanis Varouflakis, que el qualifica com «l'últim enemic de l'igualitarisme».¹⁰ Una síntesi d'aquestes crítiques la fa Steve Keen, en assenyalar que la coincidència de l'estancament econòmic que s'havia produït després de la crisi iniciada en 2007-2008 amb una «desigualtat obscena», va fer que els economistes neoliberals descobrissin amb satisfacció que Piketty els permetia ocupar-se de la desigualtat, sense fer-los abandonar les seves «falses teories establertes sobre el capitalisme». Els crítics, en canvi, conclouïa Keen, «l'aplaudeixen per la seva contribució al coneixement empíric, però refusen la seva visió de com es va produir aquesta desigualtat».

Del que voldria parlar és de la visió històrica global que forma l'arquitectura essencial del llibre de Piketty, deixant per més endavant les rectificacions que ha fet posteriorment. Aquesta visió de la història es basa en gran mesura en les investigacions sobre França i Gran Bretanya pel que fa als segles XVIII i XIX, i s'enriqueix amb les d'altres països a partir de 1913.

La base de partida de les seves consideracions és l'afirmació que el creixement ha estat sempre dèbil en tota la història, «i tot indica que serà més dèbil encara en el futur, al menys pel que fa a la seva component demogràfica» (p.125). Aquest quadre de la p. 130, expressat en percentatges de creixement anual, generalitza aquesta visió:

	<i>Producció mundial</i>	<i>Població mundial</i>	<i>Producció per habitant</i>
0-1700	0'1	0'1	0'0
1700-2012	1'6	0'8	0'8
1700-1820	0'5	0'4	0'1
1820-1913	1'5	0'6	0'9

L'evolució del creixement econòmic s'ha produït al llarg de la història, diu Piketty, en el marc d'una gran desigualtat en el repartiment dels patrimonis: «En totes les societats i en totes les èpoques, la meitat més pobre de la població no posseeix gairebé res (generalment a penes un 5 per cent del patrimoni total), el decil superior de la jerarquia dels patrimonis posseeix una neta majoria del que es pot posseir (generalment més del 60 per cent del patrimoni total, i de vegades fins al 90 per cent), i la població compresa entre aquests dos grups (o sigui, per construcció, un 40 per cent de la població) té entre el 5 i el 35% del patrimoni total» (pp. 536-537).

9. E. FULLBROOK i J. MORGAN, *Piketty's Capital in the twenty-first century*, Londres, College Publications, 2014.

10. Y. VAROUFLAKIS, «Egalitarianism's latest foe: a critical review of Thomas Piketty's *Capital in the Twenty-first Century*», a *Real-world economics review* 69, 2014. Una versió en castellà d'aquest article es pot trobar a la revista electrònica *SinPermiso*, 26 d'octubre de 2014.

Aquesta desigualtat perpètua dels patrimonis, que es tradueix lògicament en una desigualtat paral·lela dels ingressos, va acompanyada d'una altra gran regla general de l'evolució històrica: la superioritat de les taxes de rendiment del capital, que es mantenen permanentment entorn del 4 al 5 per cent, sobre les de creixement de la població i de la producció, que no passaven del 0'1 al 0'2 per cent, al menys fins que després del 1820 es van començar a experimentar els efectes de la revolució industrial.

L'evolució entera de la història s'explica així amb aquesta fórmula que representa una de les conclusions més importants del llibre

$$r > g$$

On r representa el rendiment del capital i g la taxa de creixement de la població i de la producció. Posat a explicar-ho, Piketty no troba una raó lògica, sinó que basa l'argument en la constatació que és «una realitat històrica incontestable». La qual cosa el porta a una de les seves afirmacions més radicals: «Durant l'essencial de la història de la humanitat el fet més important és que la taxa de rendiment del capital ha estat sempre al menys de deu a vint vegades superior a la taxa de creixement de la producció i de l'ingrés. Aquest era en bona mesura el fonament mateix de la societat i el que permetia a una classe de posseïdors consagrar-se a alguna cosa més que a la seva pròpia subsistència» (p. 561).

És veritat, reconeix, que les coses semblen haver canviat en determinats moments a partir del segle XIX. Primer ha augmentat la producció com a conseqüència de la revolució industrial, però com que ho ha fet a costa dels salaris, que s'han estancat entre 1810 i 1850 en favor dels guanys del capital, la desigualtat s'ha mantingut. Des de 1850 les coses han començat a canviar una mica, si bé el gran desori s'ha produït a partir de 1914, en una etapa en què les regles del joc semblaven estar a punt de transformar-se, quan la part del capital ha minvat, redistribuïda pels impostos amb què l'estat podia pagar els serveis socials, i la desigualtat ha minvat considerablement.

Uns canvis que resten obscurits per la complexitat dels talls cronològics que fa Piketty, i que ell atribueix a les conseqüències «dels xocs dels anys 1914-1945», amb les destruccions causades per les dues guerres mundials, les commocions socials o les polítiques fiscals progressives. Una actuació política que, combinada amb el creixement excepcional dels «trenta anys gloriosos» (1945-1975) que van seguir a la Segona Guerra Mundial, han creat aquesta «situació inhabitual en la història (...), que tot fa pensar que està a punt d'acabar» (p. 565).

Hauria estat, per tant, la combinació de les destruccions dels patrimonis amb «les polítiques públiques i les institucions creades per regular la relació capital-treball» el que hauria provocat aquesta situació d'un avenç de la igualtat que semblaria contradir la permanència de la relació $r > g$. Una relació que correspon «a una realitat històrica incontestable, verificada fins al primer conflicte mundial i de nou, sens dubte, en el segle XXI» (p. 567).

La «llició de la història», en la versió de Piketty, es combina així amb la realitat de l'augment de la desigualtat que s'ha estat produint des de la dècada de 1970-1980, i amb les previsions del dèbil creixement demogràfic que anticipaven les

estimacions de les Nacions Unides per donar-li la seguretat que el segle XXI tornarà a les regles històriques, amb el creixement reduït de nou a taxes de 1 a 1'5 per cent i amb un retorn a l'acumulació de les fortunes que durà al predomini dels cabals heretats.¹¹ El futur, per tant, repetiria un passat de baix creixement econòmic i desigualtat social.

Hi ha diverses crítiques a fer als plantejaments de Piketty del punt de vista de l'historiador. Per començar, l'abús de generalitzar a partir d'una petita part de la humanitat, la que correspon a l'Europa occidental i als Estats Units, en un món que la globalització ha complicat considerablement. Per exemple, la seva previsió d'un baix creixement demogràfic durant el segle XXI no té en compte la revisió feta per les Nacions Unides el 2012, que va elevar les estimacions del volum de la població en 2100 de 9.000 a 10.900 milions,¹² amb la peculiaritat que això comporta un canvi substancial respecte d'Àfrica, on es preveu que la població passarà de 1.000 a 3.600 milions (una nova estimació especula amb un creixement fins als 5.000 milions), amb un augment que agreujarà considerablement els problemes actuals de pobresa que són una de les causes fonamentals de l'emigració massiva cap a Europa. No es poden fer especulacions globals deixant al marge problemes de context com aquest.

Hi ha, a més, una altra qüestió que em sembla encara més important, i és que penso que la lectura històrica que Piketty fa dels segles XIX i XX en relació amb la qüestió del repartiment dels beneficis entre el treball i el capital, presidida per la fatalitat implacable del $r > g$, amb afirmacions com «no hi ha cap força natural que redueixi necessàriament la importància del capital i dels ingressos nascuts de la propietat del capital al llarg de la història» (p. 370), omet un factor essencial, com són els homes i les seves lluites socials. Tant pel que fa al que s'aconsegueix directament com a resultat d'aquestes lluites, com als guanys que s'obtenen a través de la negociació sindical, reforçada justament per la por dels empresaris a la continuïtat d'aquests enfrontaments i el seu interès per neutralitzar-los.

Una exploració del text del llibre de Piketty, que malauradament no disposa d'índex alfabètic, mostra que el substantiu «sindicats» hi apareix una sola vegada, a la pàgina 491, en una observació sobre els salaris mínims nacionals, en què observa que hi ha països, com Alemanya i Suècia, que han escollit no fixar un salari mínim nacional, sinó que deixen als sindicats la tasca de negociar els salaris amb els empresaris, amb l'observació que en 2013 els mínims en aquests dos països eren generalment més elevats que els dels països que els tenien fixats pels governs.

11. Una anàlisi ràpida com aquesta impedeix de prendre en compte qüestions com la diferència que Piketty veu en l'evolució de la desigualtat en casos com el de França, on el retorn de la riquesa als més rics s'ha vist matisat per l'ascens d'una «classe mitja patrimonial», i el dels Estats Units, on la desigualtat és més gran, afavorida en part pel fenomen de les retribucions abusives que els dirigents empresarials s'atribueixen a títol de salari.

12. United Nations, *World Population Prospects. The 2012 revision*, Nova York, ONU, 2013.

No és lícit explicar els guanys salarials aconseguits en la segona meitat del segle XIX i en la totalitat del segle XX prescindint d'aquest factor, i ho és molt menys encara reduir la complexitat dels esdeveniments que transcorren a Europa entre 1913 i 1950 –la revolució russa de 1917 i el seu impacte en els moviments socials d'altres països, l'ascens de feixisme i nazisme com a mètodes de lluita contra l'avenç comunista, la crisi econòmica i social dels anys trenta, i les conseqüències immediates de la Segona Guerra Mundial– dient que «la caiguda de la relació capital/ingrés entre 1913 i 1950 és la història del suïcidi d'Europa, i singularment de l'eutanàsia dels capitalistes europeus» (p. 236). Una afirmació que completarà més endavant (p. 463) amb una comparació amb el que ha passat als Estats Units, que partien d'una desigualtat menor i la van reduït molt menys en acabar la Segona Guerra Mundial, per acabar sostenint que «el període 1914-1945 és la història del suïcidi d'Europa i de la seva societat de rendistes, però no pas del suïcidi d'Amèrica» (es sobreentén que «dels Estats Units»).

Hi ha encara el problema d'explicar el procés de millora de la desigualtat entre els anys de 1945 a 1975, que no es pot entendre sense considerar els efectes de la guerra freda. O el que ha succeït de 1975 a l'actualitat, amb l'augment de la desigualtat, que ha arribat a un punt que amenaça la continuïtat del creixement econòmic,¹³ i que ha de relacionar-se amb el moment en què, havent deixat de percebre la Unió Soviètica i el comunisme com una amenaça imminent, els empresaris, i els polítics que aquests tenien a sou, van poder reprendre una actuació retrògrada de lluita contra els sindicats i de liquidació gradual de l'estat de benestar.

En comptes d'acceptar que el domini del capital és la normalitat històrica, que l'esforç per crear una societat més igualitària que es va desenvolupar als segles XIX i XX va ser una errada contra natura que havia de fracassar forçosament, i que el panorama que se'ns presenta per al segle XXI –el d'un futur d'eliminació de l'estat de benestar i dels drets socials guanyats en dos segles de lluita col·lectiva– és un retorn a l'ordre natural de les coses, em penso que val la pena recuperar la tradició històrica que parlava de l'esforç col·lectiu en la lluita per la igualtat.

Una història que ens parla dels avenços de la raó associats a la Il·lustració, dels guanys en les llibertats civils aconseguits a partir de la Revolució francesa, de la lluita dels treballadors del segle XIX per millorar la seva sort, de les revolucions de 1848 o de la Commune i de l'esforç col·lectiu de la Internacional, dels avenços socials que volia aconseguir el 1917 la Revolució soviètica, dels combats contra el feixisme i el nazisme, de l'esforç en la construcció solidària de l'estat de benestar...

Una història en la tradició de Jaurès, de Hobsbawm o de Thompson, que consideren que la lluita per la igualtat i la llibertat és una activitat normal dels éssers humans, perquè, com deia Paul Eluard, «Calia creure-hi/ creure que l'home té el poder/ de ser lliure, de ser millor/ que el destí que se li ha atorgat».

13. Un fet que no solament reconeix avui el Fons Monetari Internacional, per bé que no faci res per posar-hi remei, sinó fins i tot, sorprenentment, l'agència de qualificació Standard and Poor, que el 5 d'agost de 2014 publicava un informe sobre *How increasing inequality is dampening U.S. economic growth, and possible ways to change the tide*.

Que, en conseqüència, no interpretarà els retrocessos que s'han produït des de 1975 fins avui com una llei ineludible de la història, sinó com una victòria temporal de la barbàrie contra la qual cal tornar a lluitar, amb noves armes però amb la mateixa voluntat d'avançar cap a un món on puguem viure en igualtat i llibertat.

El primer problema a què es va haver d'enfrontar Piketty, un cop passats els seus primers moments de glòria, va ser el de comprovar que la desigualtat no estava reapareixent al segle XXI com una constant històrica, sinó que creixia vertiginosament, inspirant previsions tan angoixoses com la de l'informe d'Oxfam de 2015, que sosté que «si aquesta tendència a l'augment de la riquesa dels més rics continua, l'u per cent dels més rics tindrà més riquesa que el 99 per cent restant en tan sols dos anys».¹⁴

Aquesta evidència, i la suma de les crítiques de l'esquerra, l'han fet rectificar posteriorment en alguns punts.¹⁵ Una de les mostres més eloqüents d'aquesta virada la tenim en una entrevista recent,¹⁶ on Piketty fa afirmacions tan radicals com: «Penso que la força de la negociació és molt important per a la determinació de les participacions relatives del treball i el capital en l'ingrés nacional. Tinc ben clar que la decadència dels sindicats, la globalització i la possibilitat que els inversors internacionals facin competir diferents països entre ells –no solament diferents grups de treballadors, sinó diferents països– han contribuït a l'augment de la part del capital».

I arriba a la conclusió que, si hi ha una contradicció interna en el capitalisme «és el fet que engendra una desigualtat extrema, que no és consistent amb els valors democràtics moderns. És una contradicció democràtica més que no pas econòmica».

Aquest Piketty de 2015, que és queixa que la història econòmica s'hagi separat dels departaments d'història i enyora el temps en què estava a França lligada a la tradició de les *Annales*, ens empeny a llegir el seu llibre –una lectura necessària i indispensable per a un historiador– com una investigació sobre la història de la desigualtat de la qual tenim molt a aprendre, però que ens ofereix unes conclusions que poden millorar-se considerablement si hi introduïm els factors polítics que ha deixat oblidats en el seu llibre, com el paper històric dels sindicats i de «la força de la negociació». És a dir, si no oblidem el valor fonamental de les lluites socials.

14. Oxfam International, *Wealth: Having it all and wanting more*, gener de 2015.

15. D. S. BONMATÍ, «Piketty fa un pas enrere. L'economista francès diu ara que el seu model explica la desigualtat del passat, però no l'actual», a *Ara*, 29 de març de 2015, p. 34.

16. A. DOLCEROCCA i G. TERZIOGLU, «Interview: Thomas Piketty responds to criticisms from the left», a *Potemkin Review*, spring 2015.